

Recenzija knjige Stanovništvo hrvatskih otoka 2001

Alica Wertheimer-Baletić

Monografija „Stanovništvo hrvatskih otoka 2001.” autora Mladena Smoljanovića, Ankice Smoljanović i Igora Rudana obrađuje za Hrvatsku vrlo aktualnu tematiku karakterističnih obilježja stanovništva naših otoka prema podacima Popisa stanovništva, stanova i kućanstava iz 2001. godine. To se istraživanje zapravo nastavlja na ranije istraživanje objavljeno pod naslovom „Stanovništvo hrvatskih otoka” (Izd.: Zavod za javno zdravstvo, Split 1999.), a cilj mu je, prema riječima autora, na temelju rezultata popisa stanovništva iz 2001. godine „statističkim pristupom istražiti biološke i socijalno–gospodarske značajke stanovništva hrvatskog otočja”.

Istraživanje obuhvaća sljedeća poglavlja: Prirodne osobitosti hrvatskog otočnog prostora, Odrednice demogeografskog istraživanja otočnog stanovništva, Demogeografske značajke otočja, Ukupan broj stanovnika i pokazatelji promjene u ukupnom broju stanovnika otoka u razdoblju 1857.-2001., Strukture otočnog stanovništva (migracijske, demografske, ekonomsko-socijalne i druge). Posljednje je poglavlje izrazito najopsežnije, s obzirom na brojna strukturna obilježja otočnog stanovništva koja su njime obuhvaćena.

Izrazitoj prirodno-geografskoj, gospodarskoj i kulturološkoj raznovrsnosti Hrvatske otočni položaj jednog dijela njezina teritorija daje dodatnu dimenziju. Ne radi se samo o odvojenosti pojedinih dijelova teritorija od glavnog kopna nego i o dijelovima teritorija koji dominiraju okolnim morem i podmorjem, te određuju granice teritorijalnog mora, čime dobivaju za zemlju mnogo veću važnost nego kao izolirani i često udaljeni dijelovi kopna. Stoga svaka zemlja svojim otocima poklanja posebnu pažnju, kako u smislu njihova gospodarskog potencijala i državne sigurnosti, tako i u smislu uvjeta života otočne populacije. Briga o razvoju otoka stoga je važan dio nacionalne prostorne i regionalne strategije razvoja. Pri tome je stanovništvo otoka, njegova brojnost, struktura i prostorna naseljenost jedan od bitnih elemenata takve strategije.

Hrvatska ima velik broj malih otoka čiji se razmještaj proteže na dugom prostoru uz obalu, a pojedinačno su više vezani za jača središta na kopnu nego međusobno, tako da čine više skupina otoka s različitim položajem i karakterističnim obilježjima. Samo manji broj njih je trajno naseljen, a još manji broj ima dovoljan broj stanovnika i gustinu naseljenosti da bi se njihov potencijal za razvoj mogao samostalno sagledavati i koncipirati. To predstavlja i problem za koherentno znanstveno analitičko sagledavanje hrvatske otočne problematike.

Autori monografije Mladen Smoljanović, Ankica Smoljanović i Igor Rudan, svjesni posebnosti stanovništva i uvjeta života na hrvatskim otocima i njihovih implikacija za budući razvoj, prikupili su i sistematski prikazali temeljne statističko-demografske podatke i relevantne pokazatelje o naseljenosti, stalnom stanovništvu, njegovu broju i strukturama (demografskim, prostornim i ekonomsko-socijalnim), kao bitnoj dimenziji hrvatskog otočnog kompleksa, poprativši to s kratkim naznakama prirodno-geografskih i kulturoloških osobitosti otočnog života i mentaliteta. Studija je namijenjena za potrebe različitih korisnika, kao nezaobilazna podloga za njihova dodatna usmjerena istraživanja i opće razumijevanje pojedinih aspekata otočnog života i njihovih razvojnih mogućnosti. Uvjereni smo da će ovakvo istraživanje biti vrlo korisno i zanimljivo za širok krug čitatelja, istraživača znanstvenika i šire javnosti.

U prva dva poglavlja naznačuju se prirodno-geografske osobitosti hrvatskog otočnog kompleksa, te „otočnosti” kao načina života i mentaliteta. Autori s pravom naglašavaju da naš otočni kompleks nije kompaktan, nego da je horizontalno i vertikalno izrazito razveden. U tom smislu autori su podijelili hrvatske otoke u četiri skupine: kvarnersku, sjevernodalmatinsku, srednjodalmatinsku i južnodalmatinsku. Razlike među skupinama otoka po mnogim obilježjima su značajne, ali su osobito značajne po unutrašnjim prostornim odnosima unutar svake skupine. To upućuje na potrebu definiranja posebnog pristupa istraživanju svake od navedenih skupina otoka. Globalni pristup prema ukupnosti otočnog prostora ne bi bio produktivan, jer bi se važne osobitosti svake pojedine skupine u tome izgubile. Opće je obilježje hrvatskih otoka da su oni mali i da nijedan od njih ne predstavlja neku regionalnu cjelinu ili središte međusobnog

povezivanja, nego da su svi vitalno vezani za razvijeno regionalno središte na kopnu, iako i prema tom aspektu postoje među njima znatne razlike.

U svojem dijelu Jadranskog mora Hrvatska ima 718 otoka, 389 hridi i 78 grebena. Većina otoka nije trajno naseljena. Samo 48 otoka, površine 3090 km² trajno je naseljeno i 2001. godine na njima je živjelo 122418 stanovnika u 297 naselja. Tako naseljeni otoci čine 5,46% ukupne kopnene površine i 2,75% ukupnog stanovništva Republike Hrvatske. Naseljene otoke autori su podijelili u velike, srednje velike, male otoke i otočiće i za svakog dali podatak o površini, broju stanovnika i gustini naseljenosti u 2001. godini, tako da čitatelj može brzo dobiti cjelovit uvid u ukupno otočno stanovništvo Hrvatske po skupinama otoka i o svakom pojedinačnom otoku.

Posebno poglavlje posvećeno je analizi promjena ukupnog broja otočnog stanovništva i stanovništva pojedinih otočnih skupina, prema popisima stanovništva između 1857. i 2001. godine. Prije sto i pedeset godina na našim otocima živjelo je približno jednako stanovnika kao i danas, ali u prvih pedeset godina stanovništvo je raslo i povećalo se za više od 40% da bi se u sljedećih sedamdeset godina stalno smanjivalo. Između popisa 1981. i 2001. godine zabilježeno je nestabilno kretanje sa znatnim porastom u prvom dijelu i naznakom pada u drugom. Autori zaključuju da u razmatranom razdoblju analiza pokazuje postojanje dviju osnovnih etapa razvoja stanovništva: prvo porasta (1857.-1910.), a zatim kontinuiranog pada (1910.-1981.). Najnovija kretanja (1981.-2001.) upućuju na tendencije nestabilnosti u kretanju stanovništva s naznakom njegova smanjenja. U relativnom izrazu prema ukupnom stanovništvu Hrvatske, otočno stanovništvo izrazito je smanjilo svoj udio i to od 5,3% u 1900. godini na 2,8% u 2001. godini, pri čemu je udio pojedine skupine otoka u ukupnom otočnom stanovništvu znatno varirao.

Analiza strukturnih obilježja otočnog stanovništva prema podacima popisa stanovništva 2001. godine upućuje na snažnu unutrašnju dinamiku promjena u cjelini, a još više unutar stanovništva pojedinih otočnih skupina. Prema migracijskom obilježju, većina (56,6%) otočnog stanovništva od rođenja živi u istom naselju, a 42,9% je doseljeno, od kojih veći dio otpada na doseljene iz iste općine ili županije (dakle na lokalne migracije). Prema udjelu doseljenih, u stanovništvu naselja postoje znatne razlike između navedenih skupina otoka, od 51,2% na kvarnerskim otocima do 32,6% na južnodalmatinskim otocima. Doseljene osobe čine znatno veći udio u ukupnom ženskom stanovništvu nego u muškom.

Velik dio ovog rada posvećen je strukturnoj, a napose dobno-spolnoj analizi otočnog stanovništva u cjelini i po skupinama otoka. Omjer ženskog stanovništva prema muškom u ukupnom stanovništvu, izražen koeficijentom feminiteta, pokazuje da je žensko stanovništvo u svim skupinama otoka brojnije od muškog. Taj omjer za sve navedene otoke zajedno iznosi 1038 žena na 1000 muškaraca - najviši je na južnodalmatinskim otocima (1058), a najniži na sjevernodalmatinskim (1027). Ako se taj koeficijent izračuna i za pojedine dobne skupine otočnog stanovništva, kao što je u studiji učinjeno, pokazuju se karakteristične razlike u feminitetu pojedinih dobnih skupina. U najmlađoj dobnj skupini preteže muško stanovništvo i ta se razlika postupno smanjuje, da bi u starijoj dobi, preko 65 godina, naglo porastao udio žena. Između pojedinih otočnih skupina nema u tom pogledu znatnijih razlika, osim u sjevernodalmatinskoj skupini otoka, u kojoj postoji najveći debalans između muškog i ženskog stanovništva, s izrazitim viškom muškaraca u mlađoj dobi. Svi analitički dobno-spolni pokazatelji, koji su predstavljeni u ovom istraživanju, upućuju na postojanje jako izraženog regresivnog tipa dobne strukture stanovništva, čiji se proizvodni i reproduktivni potencijal dugoročno smanjuje, pri čemu je stanje relativno najpovoljnije na kvarnerskim, a najnepovoljnije na južnodalmatinskim otocima.

Na slične zaključke upućuju i pokazatelji dobne strukture otočnog stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti i dobnj ovisnosti. Koeficijenti ukupne dobne ovisnosti stanovništva su vrlo visoki, što je uvjetovano visokim koeficijentom dobne ovisnosti starog stanovništva. Naime, koeficijent dobne ovisnosti mladih je umjeren i dosta ujednačen među otočnim skupinama, dok je koeficijent dobne ovisnosti starih posebno visok, osobito na sjevernodalmatinskim otocima, što je indikator visokog stupnja starenja stanovništva. Ekonomski aktivno stanovništvo čini tek 71,3% od ukupnog stanovništva u radno-sposobnoj dobi, od kojih nešto više od polovice živi od prihoda iz rada, tako da je broj stanovnika bez prihoda veći od broja osoba koje žive od rada. Glavnina ekonomski aktivnog stanovništva radi u nepoljoprivrednim djelatnostima. Aktivno poljoprivredno stanovništvo čini tek 7,2% ukupnog aktivnog stanovništva, što upućuje na visok stupanj dezagrarizacije otočnog stanovništva, osobito na kvarnerskim otocima, gdje je taj

postotak vrlo nizak i iznosi samo 3,8%.

Prema stupnju obrazovanja otočno stanovništvo je s obzirom na dobnu strukturu i strukturu ekonomske aktivnosti, relativno dobro obrazovano, jer 48,8% čine osobe sa završenom srednjom školom, a oko 10% stanovnika ima završeno više ili visoko obrazovanje. Pokazuje se da je najobrazovanije stanovništvo kvarnerskih otoka.

Ostali obrađeni pokazatelji predstavljeni u ovoj studiji odnose se na sljedeća obilježja otočnog stanovništva u 2001. godini: bračno stanje, žensko stanovništvo u dobi 15 i više godina prema broju živorođene djece, broj kućanstava prema broju članova u obitelji, stanovništvo s invaliditetom prema dobi, spolu, uzroku invalidnosti i fizičkoj pokretljivosti invalidnih osoba, te na kraju - stanovništvo otoka prema narodnosti i vjeri. Napominjemo pri tome da navedena strukturalna obilježja, odnosno struktura otočnog stanovništva, neka više neka manje, ovisno o specifičnosti određenog istraživanja, mogu poslužiti kao solidna podloga za različite demografske, javno-zdravstvene, ekonomske, urbanističko-prostorne, sociološke i slične analize.

U zaključku svakako treba pohvaliti inicijativu i napore autora monografije Mladena Smoljanovića, Ankice Smoljanović i Igora Rudana, da se na temelju objavljenog statističkog materijala popisa stanovništva po naselju stanovanja iz godine 2001. izradi jedna doista ogleđna studija ukupnog stanovništva hrvatskih otoka u cjelini i po skupinama otoka. Izrađena je precizno i s velikim marom, po teorijski relevantnim statističko-demografskim pokazateljima, sadrži brojne vrlo sadržajne analitičke tablice i dobro izabrane, pregledne grafičke prikaze, te daje cjelovit uvid u povijesnu dinamiku, a napose u aktualnu strukturu otočnog stanovništva prema reprezentativnim statističko-demografskim pokazateljima. Ona može poslužiti kao pouzdana podloga za svaku širu analizu različitih aspekata života otočnog stanovništva i razvoja otočnog prostora, na onoj razini na kojoj je analiza izvršena, kao i na višoj regionalnoj, te nacionalnoj razini. Interes za takva istraživanja bit će u stalnom porastu s obzirom na sve veću važnost otočnog i šireg pomorskog aspekta u ukupnom razvoju Hrvatske. Studija će zasigurno naići na širok interes, posebno kao *metodološki obrazac* za analitička razmatranja na nižoj razini pojedinih otoka ili pojedinačnih (osobito većih) otočnih naselja. Sve veća važnost lokalnih uvjeta za život stanovništva i za ukupni razvoj, koja je u otočnom ambijentu uvijek bila naglašena, sigurno će povećati potrebu za takvim istraživanjima, koja u ovoj studiji mogu naći vrijedne podatke i pokazatelje, pouzdan metodološki uzor i inspiraciju.

Zagreb, 14. srpnja 2007.

